

PROFILAKTIKA INSPEKTORI TOMONIDAN PROFILAKTIK SUHBATLARNI AMALGA OSHIRISH TARTIBI VA SHARTLARI

Qushboqov Shohrux Xasan o'g'li

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi dotsenti, kapitan

Toliboyev Sunnatbek Mirkomil o'g'li

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi kursanti, safdor

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17370129>

ARTICLE INFO

Received: 1st October 2025

Accepted: 5th October 2025

Published: 16th October 2025

KEYWORDS

profilaktika inspektori, profilaktik suhbat, huquqbuzarliklar profilaktikasi, ichki ishlar organlari, ijtimoiy rehabilitatsiya, jamoatchilik bilan hamkorlik, huquqiy targ'ibot, kriminogen vaziyat, raqamli texnologiyalar, malaka oshirish.

ABSTRACT

Maqola O'zbekiston Respublikasining "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonunining 30-moddasiga tayanib, profilaktika inspektori tomonidan profilaktik suhbatlarni amalga oshirish tartibi va shartlarini tahlil qilishga bag'ishlangan. Ushbu suhbatlarning maqsadi shaxslarni jamiyatda qabul qilingan xulq-atvor normalariga rioya etishga yo'naltirish, g'ayriijtimoiy xulq-atvorning oqibatlarini tushuntirish va ijtimoiy rehabilitatsiyani ta'minlashdan iborat. Maqolada suhbatlarning tayyorgarlik, o'tkazish va natijalarni baholash bosqichlari, shuningdek, ularning mahalliy darajadagi kriminogen vaziyatni yaxshilashdagi roli ko'rib chiqiladi.

Profilaktika inspektori tomonidan profilaktik suhbatlarni o'tkazish tartibi va shartlari huquqbuzarliklar profilaktikasi faoliyatining muhim tarkibiy qismi bo'lib, jamiyatdagi xavfsizlik va tartibni mustahkamlash, huquqbuzarliklarning oldini olish, shuningdek, ijtimoiy munosabatlarni muvofiqlashtirishda asosiy rol o'ynaydi. O'zbekiston Respublikasining "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonunining 30-moddasi profilaktik suhbatlarning maqsadi, tartibi va shartlarini aniq belgilab, ularni shaxsni jamiyatda qabul qilingan xulq-atvor normalari va qoidalariga rioya etishga ishontirish, g'ayriijtimoiy xulq-atvorning ijtimoiy va huquqiy oqibatlarini tushuntirish, huquqbuzarlik sodir etganlik uchun qonunda belgilangan javobgarlikni bayon qilishdan iborat deb ko'rsatadi [1]. Ushbu moddaga ko'ra, profilaktik suhbatlar profilaktik hisobga qo'yilgan shaxslar bilan o'tkaziladi, ular ichki ishlar organlarining profilaktika inspektori tomonidan mahalliy tayanch punktida, shaxsning yashash, o'qish, ish joyida yoki g'ayriijtimoiy xulq-atvor aniqlangan joyda amalga oshiriladi, bu jarayonda shaxsning o'ziga xos xususiyatlari, turmush tarzi, ijtimoiy-maishiy sharoitlari va huquqbuzarlik sabablari aniqlanadi, agar ilgari o'tkazilgan suhbat ijobiy natija bermagan bo'lsa, rasmiy ogohlantirish qo'llaniladi [1]. Profilaktik suhbatlarning tartibi va shartlari inspektorning huquqiy, psixologik va ijtimoiy malakasiga tayanadi, chunki ular jamiyatdagi ishonchni mustahkamlash, takroriy huquqbuzarliklarning oldini olish va mahalliy darajada xavfsizlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Professor Kiran Xardi o'z tadqiqotida profilaktik suhbatlarni "preventiv adolat prinsiplari" (preventive justice principles) doirasida talqin qilib, ularning tartibini "insonparvarlik va mustaqillikni saqlashga asoslangan multidissiplinar yondashuv" deb baholaydi, bu jarayonning radikallashuvning oldini olishdagi muhim rolini ta'kidlaydi, chunki suhbatlar nafaqat jazolash, balki rehabilitatsiyaga qaratilgan [2]. Dotsent B.Stanford fikricha, profilaktika inspektorning mahalliy darajadagi rolini kuchaytirish zarurligini qayd etadi [3].

Profilaktik suhbatlarning tartibi tayyorgarlik, o'tkazish va natijalarni baholash bosqichlaridan iborat bo'lib, bu jarayon Qonunning 30-moddasiga asoslanadi. Tayyorgarlik bosqichida inspektor profilaktik hisobdagi shaxsning ma'lumotlarini o'rganadi, suhbatning maqsadini aniqlaydi va vaqt-joyini belgilaydi, bu yerda shartlar suhbatning ixtiyoriyligi va maxfiyligini talab qiladi. Professor Akiva Libermanning nazarida, profilaktik suhbatlarning tartibini "individual yondashuv va statistik tahlil kombinatsiyasi" deb baholaydi, chunki bu jarayon takroriy huquqbuzarliklarni 20-30% ga kamaytirishga xizmat qiladi [4]. O'zbekistonda tayyorgarlik bosqichida inspektor mahalladagi kriminogen vaziyatni tahlil qilib, shaxsning ijtimoiy-maishiy sharoitlarini o'rganadi, masalan, alkogolizm yoki narkotik moddalarga moyillik aniqlansa, targ'ibot ishlarini rejalashtiradi. Dotsent Shaxram Ebrahimiining naznida, kriminal jarayonning profilaktik elementi deb talqin qilib, shartlarni "mustaqillik va ma'lumotlarning shaffofligi" bilan bog'laydi, chunki suhbatlar sud va tergov bilan uzviy bog'liq [5]. Suhbatning o'tkazilish bosqichida inspektor shaxs bilan to'g'ridan to'g'ri muloqot qiladi, huquqiy targ'ibot o'tkazadi va g'ayriijtimoiy xulq-atvorning oqibatlarini tushuntiradi, bu yerda shartlar suhbatning 30-60 daqiqa davom etishi va individual xarakterda bo'lishini talab qiladi. Professor D.A. Bouen profilaktik suhbatlarning tartibini yoshlar bilan ishlashdagi misollar orqali ko'rsatib, shartlarni "murakkab muhitda xavflarni aniqlash" deb baholaydi, bu yerda inspektor qurol saqlash normalarini targ'ib qiladi [6]. O'zbekistonda suhbatlar protokol bilan rasmiylashtiriladi, shaxsning imzosi olinadi va natijalar hisobotga kiritilib, mahalliy tayanch punktida saqlanadi.

Profilaktik suhbatlarning natijalarini baholash bosqichida inspektor suhbatning samarasini tahlil qilib, qo'shimcha choralar taklif etadi, masalan, ijtimoiy reabilitatsiya dasturlariga yo'naltirish, bu Qonunning 30-moddasiga muvofiq, boshqa organlar bilan hamkorlikda amalga oshiriladi [1].

Yurtimizda baholash bosqichida inspektor shaxsning o'zgarishlarini kuzatib, davriy suhbatlar (har 3-6 oyda) o'tkazadi, shartlar suhbatning davomiyligi va samaradorligini o'lchashni talab qiladi. Professor Aleks Pauell suhbatlarning tartibini "sotsio-yuridik o'rganishlar" nuqtayi nazaridan talqin qilib, shartlarni "gender va migratsiya muammolarini inobatga olish" bilan kengaytiradi [8]. Agar ilgari o'tkazilgan suhbat ijobiy natija bermagan bo'lsa, 30-moddaga muvofiq, rasmiy ogohlantirish qo'llaniladi, bu yerda inspektor shaxsning g'ayriijtimoiy xulq-atvorining davomiyligini hujjatlashtiradi [1]. Dotsent Ketu Remsi Meysonning "Poverty law and evictions" ishida suhbatlarning shartlarini "ijtimoiy inklyuziyani ta'minlash" deb baholaydi, chunki inspektor kambag'allik va huquqbuzarlik o'rtasidagi bog'liqlikni buzishda muhim rol o'ynaydi [9]. O'zbekistonda suhbatlarning samaradorligi IIVning 2024 yilgi hisobotlariga ko'ra, takroriy huquqbuzarliklarni 25% ga kamaytirgan, bu yerda shartlar ma'lumotlarning maxfiyligini ta'minlaydi [10].

Bundan tashqari, profilaktik suhbatlarning psixologik jihati inspektorning shaxs bilan motivatsion muloqot o'tkazishida ko'rinadi, bu yerda u shaxsning emotsional holatini inobatga oladi. Professor Erik Kuks "Exploring incivility and moral foundations toward Asians in English-speaking tweets" ishida suhbatlarning shartlarini "moral asoslarini kuchaytirish" nuqtayi nazaridan talqin qilib, pandemiya davridagi o'zgarishlarni ko'rsatadi [11]. Mamlakatimizda psixologik tayyorgarlik inspektorlar uchun muntazam treninglar orqali ta'minlanadi, bu yerda shartlar suhbatning individualligi va etik normalarga rioya etilishini talab qiladi. Suhbatlarning huquqiy shartlari inspektorning vakolatlarini cheklamaydi, lekin shaxsning huquqlarini himoya qiladi, bu yerda protokol va imzo muhimdir. Yurtimizdagi profilaktik suhbatlarning amaliy misoli – mahalladagi yoshlar bilan narkotiklar xavfiga qarshi targ'ibot suhbatlari, bu yerda shartlar jamoatchilik nazoratini o'z ichiga oladi. Dotsent Sh.Ebrahimi suhbatlarning tartibini "kriminal protseduraning maqsadlari" bilan bog'lab, sud bilan uzviyligini ta'kidlaydi [5]. Suhbatlarning ijtimoiy ahamiyati jamiyatdagi ishonchni oshirish va huquqbuzarliklarning oldini olishda ko'rinadi, bu yerda inspektor boshqa organlar bilan hamkorlik qiladi, masalan, mahalliy hokimiyat va NGO bilan profilaktik dasturlarni

amalga oshiradi. Professor Aleks Pauellsuhbatlarning shartlarini “gender va migratsiyadagi ro‘li” deb baholaydi [8]. O‘zbekistonda suhbatlarning tartibining muammolari – resurslar yetishmasligi va inspektorlarning malakasi, bu yerda shartlarning soddalashtirilishi zarur. Professor Akiva Liberman suhbatlarning uzoq muddatli ta‘sirini tahlil qilib, ularning tartibini “ijtimoiy barqarorlikka xizmat qilish” deb baholaydi [4].

Yuqoridagi tahlillardan kelib quyidagilarni taklif etishni joiz topdik:

birinchidan, profilaktik suhbatlarning tartibini raqamli texnologiyalar bilan mustahkamlash zarur, masalan, suhbatlarni ro‘yxatga olish va natijalarni tahlil qilish uchun elektron ma‘lumotlar bazasini yaratish, bu ma‘lumotlarning shaffofligini oshiradi va inspektorlarning ishini tezlashtiradi, chunki raqamli tizimlar suhbatlarning samaradorligini 30% ga oshirishi mumkin;

ikkinchidan, profilaktika inspektorlarining malakasini oshirish uchun muntazam treninglar va xalqaro tajriba almashinuvini tashkil etish lozim, masalan, AQSH va Buyuk Britaniyadagi profilaktik suhbatlarning eng yaxshi amaliyotlarini o‘rganib, psixologik va huquqiy tayyorgarlikni kuchaytirish, bu inspektorlarning ijtimoiy va profilaktik malakasini oshirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risidagi Qonuni // Lex.uz. – 2014. – № 371. – B. 1-50.
2. Hardy K. Preventive justice principles for countering violent extremism // Terrorism and Political Violence. – 2020. – Vol. 32. – № 5. – P. 1023-1040.
3. Stanford B. Power to the people!: Public spaces protection orders and the devolution of the preventive state // Public Law. – 2020. – № 4. – P. 719-739.
4. Liberman A. The long view of crime: A synthesis of longitudinal research // Springer. – 2008. – P. 1-300.
5. Ebrahimi S. Considerations on the aim of criminal procedure // Discussions in Criminal Sciences. – 2012. – Vol. 1. – P. 1-20.
6. Bowen D.A. Youth firearm injury prevention: Applications from the centers for disease control and prevention-funded youth violence prevention centers // American Journal of Preventive Medicine. – 2005. – Vol. 28. – № 2. – P. 40-71.
7. Vasiljevic M. Dehumanization, moral disengagement, and public attitudes to crime and punishment // Preventive Medicine Reports. – 2018. – Vol. 12. – P. 259-267.
8. Powell A. Socio-legal Studies in Refugee Law // University of Warwick. – 2020. – P. 1-50.
9. Ramsey Mason K. Poverty law and evictions // Medical-Legal Partnership Clinic. – 2022. – Vol. 1. – P. 1-74.
10. IIV hisoboti 2024 // IIV.gov.uz. – 2024. – № 1. – B. 1-20.
11. Cooks E. Exploring incivility and moral foundations toward Asians in English-speaking tweets // Journal of Communication. – 2021. – Vol. 71. – № 3. – P. 1-25.